

TILLSYN AV BETANDE DJUR

Text: Sofia Lindgren Hushållningssällskapet Väst, Vänersborg.

Textbearbetning: Inger Pehrson, Palustre HB.

Grafisk form: Birgitta Persson, Hushållningssällskapet Mitt.

Foton: Jesper Eggertsen utom fotot nederst på sidan 10 som tagits av Annika Arnesson, SLU.

Illustratör: Nils Forshed, sidor 12 och 13.

Referensgrupp: Djurskyddsmyndigheten; Thomas Ivarsson Gröna Gårdar AB; Maria Möller Jordbruksverket; Inger Pehrson Palustre HB; Anna Hessle och Anna Lundberg SLU Skara; Lisbeth Rudby-Martin och Mats Törnquist Svenska Djurhälsovården; Stig Hägglund Svenska Travsportens Centralförbund; Ulrika Rinman, Eleonor Schütt, Alexander Stähle lekmän.

Tryckeri: Tabergs tryckeri AB 2005

Denna skrift finansieras via Jordbruksverket med EU-stöd från KULM 4 Djurens välfärd.

Skriften kan laddas ner på LRF:s betesdjursförmedling på Internet, bete.se. Lantbrukare kan få den gratis på länstyrelsen lantbruksenhet så länge tillgången räcker. Den kan beställas från Hushållningssällskapet Väst 0521-72 55 00, kostnad för porto tillkommer.

Innehållsförteckning

Att tänka på vid tillsynen av djuren.....	5
Att lägga märke till sjukdomssymtom.....	8
Se till hagen.....	9
Bete.....	9
Vatten.....	10
Mineraler.....	11
Stängsel.....	11
Främmande föremål i hagen/giftiga växter.....	12
Svenska djurskyddsbestämmelser ska följas.....	13
Om olyckan är framme.....	14
Checklistor.....	15

Vår natur bjuder på en variation av öppet landskap och skog, med ett myller av fåglar, växter och insekter. För att bevara det öppna odlingslandskapets artrika betesmarker behövs betande nötkreatur, får och hästar.

De djurhållande gårdarna är dock få, och för att ändå beta betesmarkerna kan markägare låna djur från någon annan gård. Samtidigt har djurägarna en stor arbetsbelastning på sommaren med skörd etc. Om markerna ligger långt ifrån gården kan det underlätta mycket om markägaren, eller någon annan närboende, som har vana med djur och som djurägaren har förtroende för, kan hjälpa till med den dagliga tillsynen och då ha telefonkontakt med djurägaren.

Det krävs mycket djurvana för att snabbt se om något är onormalt. Man säger att duktiga djurhållare har ”djuröga”. Det borgar för en god djuromsorg och möjliggör ett levande landskap med betande djur. I denna skrift finns några tips om vad man bör komma ihåg när man ska se till nötkreatur, får och hästar. Den är tänkt att användas som ett komplement för djurägaren när han/hon ska introducera en medhjälpare i att se till hans/hennes djur.

Att tänka på vid tillsyn av djuren

Våra husdjur är skyddade av djurskyddslagen och de ska behandlas väl och skyddas mot onödigt lidande och sjukdom. De ska hållas och skötas i en god djurmiljö, och på ett sådant sätt att det främjar deras hälsa och ger dem möjlighet att bete sig naturligt.¹

Alla djur ska ha daglig tillräcklig tillsyn. Dräktiga eller sjuka djur ska ses till oftare. Kontakten med människor tjänar också till att undvika att djuren ”förvildas” på betet. Deras vana vid att se människor ökar säkerheten för både djur och människor. Ha stor respekt för tjurar, hingstar, nykalvade kor och ston som just fölat.

För att kunna se till djuren tillräckligt noggrant så att man kan upptäcka om något är fel, ska man känna djurslaget och individerna i hagen. Det är viktigt att djurägaren noga introducerar sin medhjälpare så att denne får information om de individuella djuren i flocken, samt annat som är viktigt att känna till. Det är också viktigt att djurägare och medhjälpare kommer överens om vilket ansvar medhjälparen har, och vad som förväntas av honom/henne. Ansvarsfördelningen måste vara helt klar och det blir den tydligast i ett skriftligt avtal. Vi rekommenderar därför att djurägaren och medhjälparen reglerar hur ansvaret för vård och tillsyn av djuren fördelas, i en skriftlig överenskommelse. Om man är osäker när det gäller hur den skriftliga överenskommelsen ska formuleras, så rekommenderar vi att man kontaktar en utbildad jurist. Både djurägare och medhjälpare bör också ha en gällande ansvars- och olycksfallsförsäkring.

Tillsynen av djuren ska ske på ett betryggande sätt, lugnt och säkert för både djur och människor. Undvik höga rop och snabba rörelser då det kan skrämma djuren. Var mån om att inte överraska djuren, utan förvarna dem med lugn och tydlig röst. Om man ska driva djuren ska även detta ske lugnt och utan att skada dem.

När ett djur hålls på bete får djurets rörelsefrihet inte begränsas genom att en tyngd eller annat hindrande föremål fästes vid djuret. Kalvar får inte hållas bundna. Hästar får endast tillfälligt bindas på annan plats än i spilta eller box, och då endast med grimma eller halsrem. Då ska de hållas under uppsikt.²

¹ 1 och 4 § i Djurskyddslagen (SFS 1988:534)

² Djurskyddsmyndighetens föreskrifter och allmänna råd DFS 2004:17 om djurhållning inom lantbruket m.m.

Låt aldrig en hund springa in till djur som är ovana vid hundar! Det gäller även om hunden är en vallhund. Ovana djur kan bli stressade av hundar som de inte känner och uppfatta dem som ett hot. De kan attackera och skada hunden, eller så kan hunden attackera och skada dem.

Nötkreatur, får och hästar är flockdjur och bildar normalt en eller flera grupper. Där gör de oftast samma saker som alla andra i gruppen; äter, vilar, eller förflyttar sig samtidigt, etc. Gruppernas utseende och sammansättning kan variera med individerna, ras, fällans utseende, väderlek och tid på dygnet.

Det är bra att ha som rutin att gå till hagen vid ungefär samma tidpunkt varje dag. Då är det troligt att du hittar dem på samma plats som dagarna innan. För att underlätta tillsynen kan man locka dem att komma till samma plats vid ungefär samma tidpunkt på dagen, genom att återkommande ge dem en lockgiva, bestående av till exempel lite kraftfoder. Djurägaren och medhjälparen bör komma överens om sådana rutiner i början av betessäsongen. Tillsynen kan med fördel ske strax före skymningen eller tidigt på morgonen då djuren i allmänhet betar. Då brukar de vara lugna, och om allt står rätt till är det oftast lätt att räkna in alla djur.

Om djur inte går att finna är det ett tecken på att något är på tok. Några djur kan ha rymt. Djur kan fastna i stängsel eller bergsskrevor, gå ner sig i diken, etc. Om något djur saknas - leta tills du hittar det!

Om det finns dräktiga djur i flocken måste djurägare och medhjälpare komma överens om rutiner vid tillsyn, förlossning och märkning. Moderdjur och den nyfödda avkomman måste man finna snarast för att se till att båda är friska och pigga, och att avkomman får dia av den viktiga råmjölken. En nyfödd kalv ligger stilla och gömmer sig första dygnet i gräset eller buskarna. Om man inte hittar kalven snart efter nedkomsten kan den vara väldigt svår att få tag på. Nykalvade kor har ofta stark modersinstinkt och bör behandlas försiktigt. Gå aldrig emellan ko och kalv och försök inte fånga kalven om det inte är helt nödvändigt.

Att lägga märke till sjukdomssymtom

Målsättningen är att djuren inte ska bli sjuka under betesgången. Men om de blir det måste åtgärder vidtas. Det finns mycket information om sjukdomar hos nötkreatur, får och häst. Bland annat broschyren *Djurvård för naturvård - skötselråd för dikobesättningar* som man kan skicka efter från Länsstyrelsen i Skåne län. På biblioteket finns boken *Får* av Erik Sjödin, och *Håll hästen frisk, att förebygga och bota sjukdomar* av Harry Pettersson och Bernt Green. Boken *Bete och Betesdjur* av Inger Pehrson, beskriver många aspekter av djur på bete och där kan du läsa om alla tre djurslagen.

När du räknar djuren ska du passa på att titta på djurens beteende. Checklistan på sidan 15 är tänkt som en hjälp. Då ser du om något djur betar sig avvikande på något sätt. Det kan tyda på sjukdom eller skada. Du ska också vara uppmärksam på de enskilda djurens utseende. Allt som avviker är viktigt att lägga på minnet och rapportera till djurägaren. Det är sedan viktigt att följa upp det genom att titta till djuret oftare för att följa utvecklingen.

Djurägare och medhjälpare måste avtala vad som ska gälla om ett djur blir sjukt eller skadat, t ex i fråga om att kontakta veterinär. I djurskyddslagens 9 § anges att ”Om ett djur är sjukt, skadat eller på annat sätt genom sitt beteende visar tecken på ohälsa, skall djuret snarast ges nödvändig vård, vid behov av veterinär, eller andra åtgärder vidtas, om inte sjukdomen eller skadan är så svår att djuret måste avlivas omedelbart.”³

Många hälsoproblem på bete kan orsakas av parasitangrepp; inälvsparasiter såsom mask av olika slag, respektive yttre parasiter som flugor, knott och fästingar. Djurägaren har ofta en behandlingsstrategi för att hålla nere förekomsten av inälvsparasiter. Han/hon kan också förebygga sådana parasitproblem genom betesbyten eller sambete mellan nötkreatur, får respektive häst. Trots detta är inälvsparasiter inte ovanligt. Fästingar och flugor kan föra med sig febersjukdomar och andra parasiter till djuren. Mörk (rödfärgad) urin hos nötkreatur kan vara ett tecken på sommarsjuka, piroplasmos, som är en allvarlig fästingburen sjukdom. När nötkreatur drabbas av sommarsjuka krävs mycket snabb veterinärbehandling. Angreppen av fästingar kan djurägaren i viss mån undvika genom att ge förebyggande behandlingar. Knott i större mängder kan ge hästar panik och orsaka rymningar. Vid kraftiga angrepp kan knott döda både nötkreatur och får. I områden med mycket knott kan djuren behöva tas in på stall.

³ Djurskyddslagen 1988:534

Se till hagen

Även hagen behöver ses till. På sommarbete behöver djuren ett bra bete och tillräckligt med tjänligt vatten⁴ som alla djur får tillgång till. Stängsel ska vara sådant att det inte skadar djuren under normala förhållande. Det är bra om djuren har tillgång till skydd för vind, regn och sol. Ett bra skydd kan vara t ex en träddunge.

Bete

Bra bete gör att djuren får det foder de behöver så att de kan växa eller producera mjölk. När djuren är nöjda med betet och har vad de behöver i hagen så är det liten sannolikhet att de tar sig ut utanför den.

Tillgången på och näringen i betet förändras under sommarens gång. Samtidigt som växande djur får större och större underhållsbehov och äter mer, så blir betestillväxten sämre alltefter-som sommaren lider. Betestillväxten kan dock variera med årsmånen: under kalla eller torra perioder kan betet bli knappt redan tidigare på säsongen.

Näringsinnehållet försämras också om betet förväxer: ett förhållandevis ”nytt” grässtrå innehåller mest näring i förhållande till fibrer jämfört med ett ”gammalt” grässtrå, och ju mer grässtrået växer desto mer fiber och mindre näringsämnen innehåller det. För de gräsätande djuren är det därför de förhållandevis ”unga” grässtråna som är nyttigast. Om djuren inte hinner beta av gräset innan det växer upp för högt och blir för gammalt innebär det att de får ett mindre näringsrikt bete. För att möjliggöra att gräset betas av och sedan får återväxa i fred till tillräcklig höjd med gott näringsinnehåll brukar man växla mellan olika fällor. Det kallas rotationsbete. En viloperiod mellan två avbetningar kan vara mellan två och fyra veckor. Detta bör i första hand djurägaren ansvara för.

Observera att betet kan vara ”slut” i en hage även där det finns grästuvor lämnade kvar. De är s k rator som djuren inte äter därför att de har gödlat där.

Om det börjar bli ont om bete så måste djuren flyttas, antalet djur i hagen minskas eller extra foder tillförs. Rapportera till djurägaren om du tror att betet inte räcker, innan djuren blir magra eller rymmer!

⁴ Mer om vatten finns att läsa i Jordbruksverkets broschyr *Vatten till busdjur*. Jordbruksinformation 13-1999.

Vatten

Tillgången på vatten behöver ses över dagligen, speciellt under varma dagar. Tillräcklig tillgång på dricksvatten av god kvalitet, till alla djur i flocken, är en förutsättning för att de ska kunna släcka törsten och hålla sig friska. Om tillgången på vatten inte är fri ska djuren få vatten minst två gånger per dag. Kalvar ska ha ständig tillgång under mycket varma dagar och vid sjukdom, om inte veterinär ordinerar annat.

I vattenkar som fylls automatiskt eller som man regelbundet fyller på kan tillväxt ske av alger och bakterier, ju varmare väder desto snabbare tillväxt. Rengör vattenkar eller vattenkopp regelbundet för att vattnet ska behålla en tjänlig kvalitet. Vatten med höga halter av alger och mikroorganismer kan leda till magstörningar och diarréer. Om det finns vattenställen i hagen med misstänkt dåligt vatten kan man behöva stänga ifrån dessa så att djuren inte kommer åt dem.

Mineraler

Fri tillgång till saltsten och mineralfoder är mycket viktigt. Mineralbrister kan ge hälsostörningar på både kort och lång sikt. Markens och vegetationens mineralinnehåll och deras egna behov påverkar hur mycket de äter av saltet och mineralfodret. Det är bra om mineralfodret förvaras i en låda eller dyl där det är skyddat mot regn. Saltstenen - och om det är möjligt mineralfodret - kan placeras där man vill ha mer tramp- och beteseffekter. Tvärtom ska det inte placeras där marken riskerar bli upptrampad och känsliga växter fördärvade.

Stängsel

Innan djurägaren släpper sina djur på beten måste stängslen ses över att de är hela och stadiga. Även under säsongen ska stängslet kontrolleras: att det är helt, att tråd eller nät är spänt och att stängselstolparna sitter stadigt. Var uppmärksam på att alla grindar som ska vara stängda verkligen är det hela tiden. Elstängsel kräver ordentlig jordning och tillsyn att elen fungerar. Var särskilt uppmärksam efter åskväder och vid långa torrperioder. Om det ligger för mycket vegetation mot eltrådarna så att spänningen sjunker, så bör vegetationen putsas bort. Spänningen bör kontrolleras regelbundet med en elmätare. Enligt Djurskyddsmyndighetens allmänna råd bör taggtråd inte användas⁵.

⁵ Allmänna råd i 1 kap. 29 § i Djurskyddsmyndighetens föreskrifter och allmänna råd DFS 2004:17 om djurhållning inom lantbruket m.m.

Främmande föremål i hagen/giftiga växter

Håll uppsikt efter och ta bort främmande föremål som råkat komma in i hagen: plast, vassa föremål och skrot, gummi, glas eller annat skräp. Risken är störst om markerna har många besökare eller ligger nära någon rastplats. Djuren kan få i sig främmande föremål vilket kan ge allvarliga inre skador, eller få yttre skador, oftast i fötter och ben.

Många växter innehåller giftiga substanser där giftigheten varierar med utvecklingsstadium och är olika för olika djurslag. Oftast är de inte smakliga för djuren och ratas. Man bör dock vara uppmärksam vid förekomst av växter som är **mycket giftiga**: kabbleka, liljekonvalj, odört, skelört, tibast, tiggarranunkel, sprängört och idegran (den senare är särskilt giftig för häst⁶). De finns ytterligare beskrivna i en flora. När det gäller sprängörten som växer vid stränder och på fuktiga låglänta marker är det den luftfyllda jordstammen som är mycket giftig. Var också uppmärksam om det finns stora ekar i hagen, särskilt när betet avtar i slutet av sommaren. Vissa individer kan maniskt börja äta ekollon, och bli ekollonförgiftade.

Sprängört

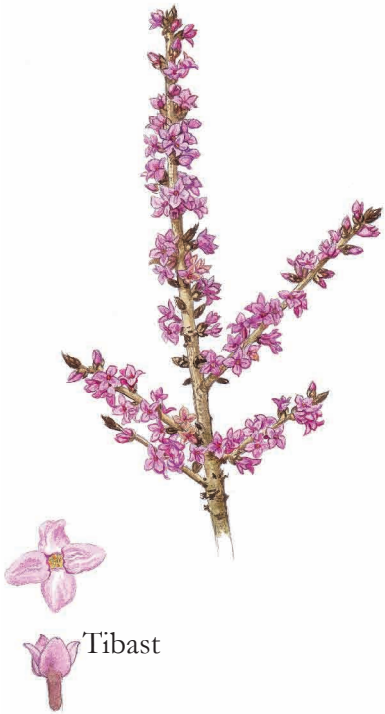

Idegran

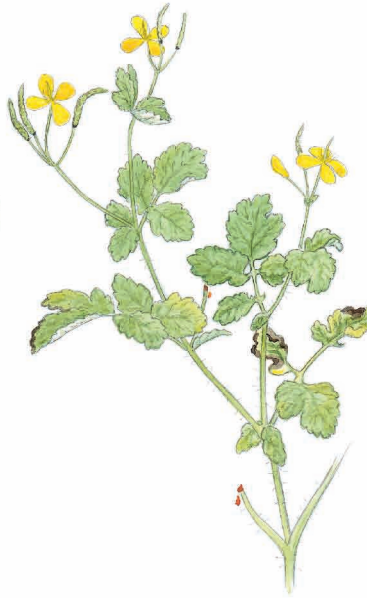

Kabbleka

⁶ Stora mängder alsikeklöver i betet kan också skapa problem för hästar

Tibast

Skelört

Odört

Svenska djurskyddsbestämmelser ska följas

Grundläggande bestämmelser om djurskydd finns i djurskyddslagen (SFS 1988:534) och djurskyddsförordningen (SFS 1988:539). I Djurskyddsmyndighetens föreskrifter och allmänna råd (DFS 2004:17) om djurhållning inom lantbruket med mera, saknummer L100, finns mer detaljerade regler. De allmänna råden innehåller anvisningar om hur en person lämpligen bör göra i vissa situationer. Andra sätt kan dock godtas om rådets syfte ändå uppnås. Författningarna och broschyrer om djurskyddsbestämmelserna som gäller djurslagen nötkreatur, häst samt får och get, kan beställas hos Djurskyddsmyndigheten. I första hand beställes de på hemsidan www.djurskyddsmyndigheten.se. I andra hand kan man ringa 0511-274 81.

Om olyckan är framme

Som vi nämnt tidigare är det viktigt att djurägare och medhjälpare i förväg är överens om vilket ansvar medhjälparen har, och vad som förväntas av honom/henne. Det är enklast att beskriva en tydlig ansvarsfördelning i ett skriftligt avtal.

Man kan aldrig helt bortse från att en olycka kan inträffa, även om man är aktsam. Om något allvarligt händer med djuren, så måste du som medhjälpare veta vad du ska göra. Om ett djur blir sjukt eller skadat måste du som är medhjälpare veta om du har befogenhet från djurägaren att fatta beslut att kalla på veterinär, som kostar en hel del pengar. Om djurägaren kan vara svår att få tag på måste ni ha rätt ut detta i förväg. En olycka där ett djur skadas eller dör, eller en människa drabbas, kan under vissa förutsättningar få rättsliga konsekvenser. Den som är ansvarig (djurägaren, medhjälparen eller båda) kan då avkrävas skadeståndsrättsligt eller straffrättsligt ansvar. Om ett djur dör är det mycket viktigt att försöka reda ut orsaken till detta och då kan obduktion krävas.

Checklistor

Att se till djuren innebär i stora drag att varje dag:

- se efter att alla djuren är där, räkna dem.
- se efter att alla djur verkar friska och skadefria.
- kontrollera att djuren har tillräckligt med bete, vatten och salt/mineraler.
- kontrollera att stängslet fungerar och att hagen inte innehåller farliga föremål.

Checklista för avvikelser och hälsotillstånd

Denna checklista är tänkt som en hjälp för minnet när man utför tillsynen.

- Äter och dricker alla djur som vanligt?
- Rör sig något djur vingligt eller stelt?
- Ligger något djur när alla andra står upp?
- Är något djur oroligt, rastlöst och står upp när alla andra djur ligger?
- Ser något djur hängigt ut och/eller står och ”skjuter ryggs”? Även huvud, ögon och öron visar när djuret är hängigt.
- Hamnar något djur ovanligt mycket på efterkälken när flokken förflyttar sig?
- Andas alla djur som vanligt?
- Hostar några djur?
- Hostar djuren mer när de har ansträngt sig?
- Har något djur sårskador? Var särskilt uppmärksam på juver.
- Har något djur eksem/håravfall? Särskild uppmärksamhet på juver på kor, och man och svans på hästar.
- Har något djur diarré?
- Har något dräktigt djur kalvat/lammat/fölat?
- Avviker pälsens/hårremmens utseende hos något djur? T ex raggighet, glanslöshet.
- Är något djur magert?
- Har något djur ovanligt utspänd mage?
- Är något djur svullet i någon annan del av kroppen?
- Haltar något djur?
- Rinner det var ur ögon eller mule?
- Har något nötkreatur mörkt färgad urin? (urinens färg går mot rött)

Källor:

Djurskyddslagen (SFS 1988:534).

Djurskyddsförordningen (SFS 1988:539).

Djurskyddsmyndighetens föreskrifter och allmänna råd (DFS 2004:17) saknummer L100.

Länsstyrelsen i Skåne län. 2004. Djurvård för naturvård - skötselråd för dikobesättningar. Lindgrens tryckeri.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län. 2003. Djurvänlig hantering av nötkreatur. Video.

Länsstyrelsen i Västra Götalands län. 2003. Välmående djur på bete. Video.

Pehrson, I, m.fl. 2001. Bete och Betesdjur. Statens Jordbruksverk. Jönköping.

Pettersson, H. & Green, B. 2002. Håll hästen frisk. Att förebygga och bota sjukdomar. ICA Bokförlag. Västerås.

Sjödin, E. 1988. Får. LTs förlag. Borås.

Svenska Djurhälsovården, 2000 - 2004. Fårhälsonytt.

Svenska Djurhälsovården, 2000 - 2004. Nöthälsonytt.

Här är plats för några telefonnummer som kan vara bra att skriva ner så att de finns till hands om en olycka skulle vara framme:

Djurägaren:

Veterinär:

Svenska djurhälsovården :

Lantbrukstjänst:

Obduktion:

Hushållningssällskapet Väst
Box 17, 462 21 Vänersborg
Besöksadress: Vänerparken, Edvägen 1 B
Tel 0521-72 55 00 (vxl)
Fax 0521-72 55 99
www.hush.se/opn